

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה יא

אמר ר' תנחומא עובדא הוה ברומי בערובת צומא רבה והוה תמן חד חייט ואזל דיזבן ליה חד נון, אשתכח הוא וטליא דאיפרכוס קיימין עליוה, הוה הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי, עד דמטיא לי"ב דנרין, ונסבא ההוא חייטא, בענתא דאריסטון אמר איפרכס לטלייה למה לא איתית לי נון, אמר ליה מרי מה לכפור מינך, אזלית ולא הוה תמן אלא חד נון, ואישתכחית אנא וחד יהודאי קיימין עליוה, והוה הוא מסיק ליה בטימי ואנא מסיק לה בטימי עד דמטא לשנים עשר דנרין, מה הוות בעא דנייתא לך נון בתרי עשר דנרין, אתמהא, אמר ליה מאן הוא אמר ליה בר נש פלן, שלח בתריה ואתא לגביה אמר ליה מה חמית חייט יהודאי דאכלת נון בתרי עשר דנרין, א"ל מרי אית לן חד יום, בכל חובין דאנן עבדין כל יומי שתא, הוא מכפר עלינן, וכד הוא אתא לית אנן צריכין ליקורי יתיה, אמר כיון שהבאת ראייה לדברך הרי אתה פטור, מה פרע לו הקדוש ב"ה, הלך וקרע אותה וזימן לו בתוכה מרגליות טובה, והיה מתפרנס הימנה כל ימיו.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פא עמוד ב

ותנא דעצם עצם, האי בתשעה לחדש מאי עביד ליה? - מיבעי ליה לכדתני חייא בר רב מדפתי. דתני חייא בר רב מדפתי: ועניתם את נפשתיכם בתשעה וכי בתשעה מתענין? והלא בעשור מתענין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.

רש"י מסכת יומא דף פא עמוד ב

כל האוכל ושותה וכו' - והכי משמע קרא: ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה, ומדאפקיה קרא בלשון עינוי, לומר לך: הרי הוא כאילו מתענה בתשעה.

רש"י מסכת ברכות דף ח עמוד ב

מעלה עליו הכתוב כו' - והכי קאמר קרא: הכינו עצמכם בתשעה לחדש לענוי המחרת, והרי הוא בעיני כענוי היום.

רש"י מסכת ראש השנה דף ט עמוד א

כל האוכל ושותה כו' - דהכי קאמר קרא: ועניתם בתשעה, אכילת תשעה אני קורא עינוי, וכיון דאכילתו עינוי חשיבה, כל דמפיש באכילה ושתיה - טפי עדיף, דהא מדקאמר בערב - על כרחך לא מקפיד אעינוי דתשעה, וכי קרי עינוי בתשעה - אכילה ושתיה דידיה קרי עינוי.

ספר שבולי הלקט סדר יום הכיפורים סימן שז

ערוגה אחד עשרה סדר יום הכפורים

דין סעודת ערב יום הכיפורים.

בערב יום הכפורים אין משכימין לומר תחנונים וסליחות ואין נופלין על פניהן ואין מתענין בו אך צריך אדם לקבוע סעודתו כדרך [שאר] ימים טובים דתני ר' חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי. רבינו שלמה זצ"ל פי' הכי קאמר הכינו עצמכם בתשעה לעינוי המחרת והרי היא בעיני כענוי היום. ורבינו ישעיה זצ"ל פירש יש לו שכר על אכילתו כאילו צוה השם להתענות תשיעי ועשירי ונתענה. או יש לומר שמפני שאוכל יפה בערב יום הכיפורים וביום הכיפורים מתענה קשה לו עינויו יותר. ואחרי ר' בנימין זצ"ל פי' כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו נתענה תשיעי ועשירי להוציא מלבן של צדוקין שמתענין גם בתשיעי לפי שלא ניתן הכתוב לידרש אלא לחכמים וחכמים דרשו עינוי זה שהוא באכילה ושתיה אך שצריך להפסיק אכילתו מבעוד יום והרי הוא כאילו התענה תשיעי ועשירי שמפסיק אכילתו מבעוד יום בעוד שהוא יום תשיעי עד שלא יכנס עשירי הרי הוא כאילו התענה תשיעי ועשירי ולא משום תוספות חול על קודש נקט לה אלא להודיע שכך הדין שאוכל ושותה כל היום ואותה שעה קלה חשיבה לו כתענית שלם. והרי היום נחלק לשנים כמו אך ביום הראשון תשביתו שאור וגו'. שחציו אסור וחציו מותר. ושנו חכמים בפרק אותו ואת בנו בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט ואלו הן ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב הראשון של פסח וערב עצרת וערב ראש השנה וכדברי ר' יוסי הגלילי אף ערב יום הכפורים בגליל ובסוף קדושין גרסינן פלימו הוה רגיל דהוי אמר גירא בעינייה דשיטנא יומא חד מעלי יומא דכפורי הוי אידימי ליה כעניא אתא קרא אבבא אפיקו ליה ריפתא אמר יומא כי האינדא כולי עלמא אגוואי ואנא אבראי עייליה קריבו ליה ריפתא אמר כולי עלמא אתכא ואנא לחודאי כו' הא למדת שמנהג הראשונים היה לקבוע סעודתם ולתקן מאכלים טובים ועריבים ערב יום הכפורים וכן מנהג פשוט בישראל. ובבראשית רבא פרשה י"א אמר ר' תנחומא עובדא הוי ברומי בערובת צומא רבא ואישתכח תמן חד חייט ואזל דיזבון ליה חד נון ואשתכח הוא וטליא דאיפרכוס דקיימין עליוה. הוה הדין מסיק ליה בטימי והדין מסיק ליה בטימי עד דמטא תריסר דנרין ונסבא ההוא חייטא באסנא דאריסטון. אמר איפרכא לטליא למה לא אייתית נון אמר ליה מרי לא ניכפור לך אזלית ולא הוה תמן אלא חד נון ואישתכחית אנא וחד יהודאי קיימין עליוה והוה מסיק ליה בטימי עד דמטו לתריסר דנרין מה הוית בעי דנייתי [נון] בתריסר דנרין אתמהא אמר ליה מאן הוא אמר ליה בר נש פלן שלח בתריה ואתא לגביה אמר ליה מאן חמית חייט יהודאי אכיל נון בתריסר דנרין אמר ליה מרי אית לן חד יומא כל חובין דעבדין כולא שתא הוא מכפר לן וכד הוא אתי לית אנן צריכין ליקוריה כיון שהביא ראייה לדבריו שבקוניה:

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ד

ז עוד אמרו (יומא ירושלמי פרק ח, הלכה ז): עולה מכפרת על העולה על רוח בני האדם מהרהורי הלב ומחשבת העבירות, וכן כתוב (איוב א, ה): "ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלקים בלבבם".

ח ועתה כי אין לנו קרבנות בעונותינו ובעונות אבותינו, אם חטא בהרהורי הלב או שעבר על מצות עשה, יקרא פרשת העולה אשר בתחילת סדר ויקרא ובתחלת סדר צו את אהרן, כי מקרא פרשת הקרבן יהיה לנו במקום הקרבת הקרבן, בין שנקרא בכתב בין שנקרא בעל פה, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (מנחות קי): כל העוסק בפרשת עולה כאילו הקריב עולה, בפרשת חטאת - כאילו הקריב חטאת, בפרשת אשם כאילו הקריב אשם. ואם עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה, ידאג לעונו ויכסוף ויחכה להגיע ליום הכפורים למען יתרצה אל השם יתברך, כי רצונו חיי הנפש והגוף וחיי כל נוצר, כמו שנאמר (תהלים לו, ו): "חיים ברצונו". ועל כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ראש השנה ט, א): כל הקובע סעודה בערב יום הכפורים כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בהם, כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמתו, ויגונותיו לעונותיו.

ט והשנית כי בשאר ימים טובים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה, כי יגדל וישגא מאד שכר השמחה על המצוות, כמו שנאמר (דברי הימים א כט, יז): "ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך", ונאמר (דברים כח, מז): "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב", ומפני שהצום ביום הכפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכפורים.

י והשלישית למען נחזק להרבות תפלה ותחנונים ביום הכפורים ולשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה.

חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף ט עמוד א

כאילו התענה כו'. הקשה ר"ת משמע דאם התענה בתשיעי משובח טפי הא אמרינן במסכת פסחים (ס"ח ב') מר בריה דרבינא הוה יתיב כולה שתא בתעניתא בר ממעלי יומא דכפורי ויומא דפוריא ועצרתא, ותיריך דהכי קאמר כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה, וטעם הדבר או כדי שיוכל להתענות יפה ולא יבא לידי דחייית עינוי יום הכפורים או כמו שפירש ה"ר יונה ז"ל שהוא כדי להראות כי קדוש היום לאלהינו וראוי לאכול בו ממתקים כמו בראש השנה, אלא שגזירת הכתוב הוא לפרוש בו ביום מתאוות גופניות שנהיה כמלאכים כמו שאמרו במדרש.

תוספות הרא"ש מסכת יומא דף פא עמוד ב

מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. ונצטוו לך, אבל עכשיו שלא נצטוו אסור להתענות.

רא"ש מסכת יומא פרק ח סימן כב

כב (לעיל פא ב ר"ה ט א) תני רבי חייא בר רב מדיפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין ללמדך שכל האוכל ושותה בו מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי והכי פירושו דקרא ועניתם את נפשותיכם. כלומר הכינו עצמכם בתשעה לחדש להתחזק באכילה ובשתיה כדי שתוכלו להתענות למחר להראות חיבתו של המקום ב"ה = ברוך הוא = לישראל. כאדם שיש לו ילד שעשועים וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו ערב יום התענית כדי שיוכל לסבול כך הקדוש ברוך הוא מכל ימות השנה לא צוה לישראל להתענות אלא יום אחד לטובתן לכפר על עונותם והזהירם לאכול ולשתות ערב התענית ומאחר שהוציא אותה אכילה ושתיה בלשון עינוי אלמא חשיבא היא כעינוי וכאילו נצטוו על עינוי של תשיעי ועשירי. וכן נהגו להרבות בסעודה ערב יום הכפורים כדאמרינן (חולין פג א) וכדברי רבי יוסי הגלילי אף ערב יה"כ בגליל ובשאר מקומות חוץ מגליל לא היו מרבים בשחיטת בהמות אלא בעופות ובדברים אחרים. כדאמרינן בפרק קמא דכתובות (דף ה א) אלא מעתה (ערב) יום הכפורים שחל להיות בשני בשבת ידחה שמא ישחוט בן עוף. ואמרינן נמי (בירושלמי) במדרש מעשה בחייט אחד שקנה דג בערב יום הכפורים בדמים מרובים:

בית הבחירה למאירי מסכת ראש השנה דף ט עמוד א

כל האוכל ושותה בתשיעי בתשרי שהוא ערב יום הכפורים מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי הואיל ובשעת אכילה הוא מכוין להיות אכילתו לשם ענוי על כיוצא בזה בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה והוא אמרם גם כן וכל מעשיך יהיו לשם שמים:

חידושי הר"ן מסכת ראש השנה דף ט עמוד א

כאלו התענה תשיעי ועשירי. פי' כאלו נצטוו בה והתענה אבל ודאי אסור להתענות בה כדאמרינן בפסחים בפ' ואלו דברים דמר בריה דרבינא כולו שתא הוה יתיב בתעניתא בר מפוריא ועצרת, ומעלי יומי דכפורי:

רמב"ם הלכות נדרים פרק ג

הלכה ט

הנודר שיצום בשבת או ביום טוב חייב לצום, שהנדרים חלים על דברי מצוה כמו שבארנו, וכן הנודר שיצום יום ראשון או יום שלישי כל ימיו ופגע בו יום זה והרי הוא יום טוב או **ערב יום הכפורים** הרי זה חייב לצום ואין צריך לומר ראש חדש, פגע בו חנוכה ב ופורים ידחה נדרו מפני הימים האלו הואיל ואיסור הצום בהם מדברי סופרים הרי הן צריכין חזוק וידחה נדרו מפני גזירת חכמים. +/השגת הראב"ד/ הנודר שיצום בשבת או ביום טוב חייב לצום. א"א דוקא בשאמר עלי אבל אמר הריני בתענית היום אסור. +

כסף משנה הלכות נדרים פרק ג הלכה ט

...ויש לדקדק בדברי רבינו שנראה לכאורה שהוא סובר דבעויה"כ ובר"ח אסור להתענות מן התורה ומשמע דעויה"כ היינו מדרשא דועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש, ור"ח בהדיא אמרין בפ"ב דתעניות (דף י"ז): ובספ"ק דר"ה (דף י"ט) גבי איסור תענית ביום שלפני ימים הכתובים במגילת תענית ר"ח דאורייתא הוא דאורייתא לא בעי חיזוק. **ויש לתמוה על עויה"כ דאטו משום דרשא דועניתם את נפשתיכם שהיא אסמכתא בעלמא לימא שהוא מדאורייתא** ור"ח נמי לא מצינו בתורה בהדיא שיהא אסור בתענית דאע"ג דאפשר דילפינן לה מדאקשיה רחמנא למועדים דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם אין זה כדאי לומר שהוא מדאורייתא. וי"ל דאה"נ שאינן אסורין אלא מדרבנן אלא שכיון שיש להם קצת סמך בתורה לא אתו לזלזולי בהו ולפיכך אינם צריכים חיזוק ומשום דאסמכתא דראש חודש מיפרשא קצת טפי מאסמכתא דעויה"כ כתב דבעויה"כ חייב לצום ואין צ"ל בר"ח דכיון דאסמכתא דידיה מפורשת טפי פשיטא דאינו צריך חיזוק והא דאמרין ר"ח דאורייתא הוא היינו לומר שנזכר בתורה סמוך למועדות ואסמכתא קרובה היא להקישו להם לענין איסור תענית אבל אה"נ דלא מיתסר אלא מדרבנן וכן נראה מדברי התוס' בפ"ק דתעניות גבי אם גזירתנו קודמת את נדרו וכו' דר"ח לא מיתסר בתענית אלא מדרבנן:

טור אורח חיים הלכות יום הכפורים סימן תרד

הלכות יום הכפורים:

תני רב חייא בר רב מדיפתי ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה מתענין והלא בי' מתענין ללמדך שכל האוכל ושותה בט' מעלה עליו הכתוב כאילו התענה ט' וי' וה"ק קרא הכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר ומדאפקיה רחמנא לאכילה בלשון עינוי א"כ חשיב כמו עינוי כאילו התענה ט' וי' פירוש כאילו נצטוה להתענות בשניהם והוא מאהבת הקדוש ברוך הוא את ישראל שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עונותיהם וציון שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול וכן נוהגין להרבות בו בסעודה ומביא במדרש מעשה בשוטר העיר שאמר לעבדו קנה לי דגים ולא מצא אלא דג אחד ונתן בו זהוב והיה שם יהודי חייט והוסיף עליו עד שהעלוהו לחמשה ונשאר לחייט בא העבד אל אדוניו וספר לו כל המאורע שלח השוטר אחר החייט ואמר לו מה מלאכתך אמר לו חייט אמר לו ולמה קנית דג שוה זהוב בה' זהובים ולא עוד אלא שלקחתו מיד עבדי ששלחתיו לקנותו לי השיב לו והיאך לא אקננו אפילו בי' כדי לאוכלו ביום כזה שצונו הקדוש ברוך הוא לאכול ולשתות ושאונו בטוחים שהקב"ה יכפר לנו עונותינו אמר לו א"כ יפה עשית ופטרנו והלך לשלום:

בית יוסף אורח חיים סימן תרד

א - ב (ב) תני רב חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחודש וכי בתשעה מתענין וכו'. בפרק קמא דברכות (ח:) ובפרק בתרא דיומא (פא:) ובפרק קמא דראש השנה (ט.) ובפסחים פרק אלו דברים (ס:) ואם תאמר קרא קאמר דיתענה בתשעה לחודש והכי יליף מיניה איהו דיאכלו בו ועוד לכשתימצי לומר דמותר לאכול בו מנא ליה שמקבל שכר כאילו התענה ויש לומר דמדכתיב בערב על כרחך לא מקפיד אעיוני דתשעה והכי משמע קרא כלומר התקן עצמך בתשיעי שתוכל להתענות בעשירי ומדאפקיה קרא בלשון עינוי ילפינן דהיינו לומר לך דהרי הוא כאילו מתענה בתשיעי: וא"ת מאי קשיא ליה וכי בתשעה מתענין והא כתיב (שמות יב יח) בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות ואותו ערב רצה לומר ערב של חמשה עשר הכי נמי נימא מאי ערב ערב של עשירי כבר תירצו התוספות בפרק קמא דברכות (שם ד"ה כאילו) דשאני התם דכתיב תאכלו לבסוף דמשמע הכי בראשון בארבעה עשר בלילה תאכלו מצות אבל הכא כתיב ועניתם קודם בערב דמשמע ועניתם מיד ביום התשיעי: ואיכא למידק דמדקאמר מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי משמע שהמתענה בתשיעי הרי זה משובח והכי קאמר שהאוכל הוא משובח ויש לומר דהכי קאמר כל המרבה באכילה ושתיה בתשיעי מעלה עליו כאילו התענה ונראה דמשום הכי פירש רש"י בפרק קמא דראש השנה (שם ד"ה כל) דהכי קאמר קרא ועניתם בתשעה אכילת תשעה אני קורא עינוי וכיון דאכילתו עינוי חשיבה כל דמפיש באכילה ושתיה טפי עדיף: ואכתי איכא למידק דמשמע דמתענה בתשעה שפיר דמי ועדיף ממי שאוכל ואינו מרבה באכילה ושתיה אלא דהיכא דמרבה באכילה ושתיה חשיב כאילו התענה והא אמרין בפסחים פרק אלו דברים (שם) דמר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולי שתא בר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכפורי ומפרש דטעמיה דמעלי יומא דכפורי משום דתני חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשתיכם וכו' משמע דטפי עדיף לאכול ולשתות מלהתענות דאי מתענה עדיף למה לא היה מתענה כמו שהיה מתענה בכל השנה כולה ויש לומר דכיון דמרבה באכילה ביום זה מקבל שכר כאילו התענה היה מרבה באכילה והיה מקבל שכר כאילו ציער עצמו בתענית והא דמצוה להרבות במאכל ובמשתה ביום זה היינו כדי להראות שנזכר ומקובל עליו יום הכפורים והוא שמח לקראתו על שניתן כפרה לישראל דכיון שיום הכפורים עצמו אי אפשר לכבדו במאכל ומשתה כדרך שמכבדין שאר ימים טובים צריך לכבדו ביום שלפניו ואף על פי כן אם מתענה שפיר דמי שהוא מורה כי נפל עליו פחד יום הכפורים שהוא יום דין והוא חרד

מפחד י" ומהדר גאווה: ועוד יש לומר דאין להתענות כלל בתשיעי וכן כתוב בהגהות מיימון (סוף שביבת עשור) ערב יום הכפורים אסור להתענות בו^א ומצוה להרבות בסעודה **והא דאמרין מעלה עליו כאילו התענה תשיעי ועשירי הכי קאמר מעלה עליו כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בשניהם אבל השתא דלא נצטוו להתענות מצוה לאכול ולשתות בו** וכן כתבו התוספות בפרק קמא דברכות (שם) וכך הם דברי רבינו: ומ"ש חשיב כמו עינוי כאילו התענה תשיעי ועשירי ונצטוו להתענות בשניהם. הכי קאמר חשיב כמו עינוי כאילו נצטוו על עינוי תשיעי ועשירי וכך הוא לשון הרא"ש (יומא פ"ח סי' כב): וא"ת הא האי קרא דועניתם איצטריך ללמד דמוסיפין מחול על הקודש כדדריש ליה בפרק בתרא דיומא (שם) ובפרק קמא דראש השנה (שם) ואין לומר דרבינו סובר דתוספת חול על הקודש לא הוי דאורייתא ומשום הכי אייתר ליה קרא לדחייא בר רב שהרי כתב בסימן תר"ח (ש"ט): דמקרא נפקא לן דצריך להוסיף מחול על הקודש ויש לומר שרבינו סובר כרבי עקיבא דנפקא ליה שמוסיפין מחול על הקודש מקרא (שמות לד כא) דבחריש ובקציר תשבות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה (שם): והטעם שנתן רבינו שמצוה לאכול בתשיעי שהוא מאהבת הקדוש ברוך הוא את ישראל וכו' משל למלך שהיה לו בן יחיד וכו'. כך כתב הרא"ש במסכת יומא (שם) והביא ראיה מכמה מקומות בתלמוד שהיה המנהג להרבות בסעודה בערב יום הכפורים:

ומביא במדרש מעשה בשוטר העיר שאמר לעבדו קנה לי דגים וכו' אמר לו מה מלאכתך וכו'. **ואם תאמר מה לו ולמלאכתו ועוד למה היה קובל עליו שקנאו בחמשה זהובים והלא אדם רשאי ליזוק בנכסיו ולתת מאה בדבר שאינו שוה אלא אחד ועוד שהוא קבל עליו למה לקחו מיד עבדו שהיה הולך לקנותו בשליחותו והחייט לא השיבו על זה כלל והיאך נתפייס בדבריו ויש לומר שאף על פי שאדם רשאי ליזוק בנכסיו מכל מקום אין דרכן של בני אדם בכך אלא אם כן הוא גנב או קוביוסטוס ועל שוטר העיר מוטל לחקור על זה ולכן תחלת דבריו היה מה מלאכתך וכשהשיבו שהוא חייט אז אמר לו למה קנית דג ששוה זהוב בחמשה זהובים שאין דרך בעלי מלאכה בכך ולא עוד אלא שלקחתו מיד עבדי כלומר אילו משעה ראשונה היו שואלים חמשה זהובים ולא היה עבדי רוצה ליתנם ואתה היית נותנם ניחא אבל כבר היו נותנין אותו לעבדי בזהוב אחד ואתה הוספת עליו עד שהעליתו לחמשה והמייקר את השער בענין זה ראוי הוא לקנס והוא השיבו והיאך לא אקננו אפילו בעשרה כדי לאוכלו ביום כזה וכו' כלומר מי שדרכו לעשות בענין זה ללא סיבה ודאי ראוי הוא לקנס שמאחר שזוללותו גורם לו לעשות כן נמצא מייקר את השער תמיד אבל מי שאינו עושה כן אלא לסיבה חזקה אינו ראוי לקנס שמאחר שאינו עושה כן אלא פעם אחת לזמן מרובה אין השער מתייקר על ידו: ועוד יש לומר שהשוטר אמר לו ששתים רעות עשה אחת שקנאו ביותר משווי דבר מופלג. שנית שלקחו מיד עבד השוטר ששלחו לקנותו לו והרי הוא כאילו לקחו מיד השוטר עצמו והוא כמו מרד והיינו דקאמר מיד עבדי ששלחתו לקנותו לי והחייט השיבו כי לא במרד ולא במעל עשה כן כי אם מפני כבוד יום זה ומפני הכבוד לא פירש לומר והיאך לא אקחנו מיד עבד השוטר כדי לאוכלו ביום כזה אלא השיבו למה שטען עליו למה לקחו בחמשה זהובים וממילא משמע שאפילו מיד השוטר עצמו היה ראוי לקחתו ביום כזה: כל זה כתבתי על פי לשון רבינו אבל במדרש רבה מצאתי מעשה זה בפרשת בראשית (פר' י"א אות ד) ואינו כתוב בסגנון זה שכתבו רבינו ואפשר שבמדרש אחר מצאו רבינו כתוב בלשון זה שכתבו:**

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תרד

(א) וכן משמע מדברי הרמב"ם פרק ג' מנדריים (ה"ט) והביאו טור יורה דעה סימן רט"ו (עמ' תל) וכן כתב מהרי"ל (הל' ערב יו"כ סי' ט) וזה לשונו שנשאל מהרי"ל על אשה אחת שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל השנה חוץ משבת ויום טוב וכתב דערב יום הכפורים בכלל יום טוב:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקע

סעיף ג

אם נשבע להתענות כך וכך ימים ואירעו בהם ימים הללו, השבועה חלה עליהם (יב) מטעם איסור כולל; אבל אם נשבע להתענות בשבת או בי"ט, בפירוש, לא חלה עליו שבועה דאין שבועה חלה על דבר מצוה, אלא לוקה על שנשבע לשוא, ואוכל; ואם נשבע להתענות בחנוכה ופורים, חלה שבועה עליו כיון שאין ח אלא מדרבנן (ויש להתיר שבועתו ואינו מתענה). ונראה לי (יג) ט דהוא הדין לר"ח וערב יו"כ שאינם אלא מדרבנן; אלא שמדברי הרמב"ם נראה (יד) שהם של תורה.

משנה ברורה סימן תקע

(יד) שהם של תורה - ועיין במ"א שמכריע דעיו"כ האיסור להתענות בו הוא דאורייתא אבל בר"ח הוא דרבנן וכן דעת הגר"א בבאורו דר"ח הוא דרבנן:

של"ה מסכת יומא פרק נר מצוה

ח. כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי (ברכות ח ב). כלומר, כאילו היה מצווה להתענות תשיעי ועשירי, והיה מתענה בהם, היה לו שכר רב, כך מקבל שכר האוכל בתשיעי ומתענה בעשירי. כי אכילת התשיעי היא בשביל תענית העשירי, נמצא האכילה כלולה מהתענית. וענין הזה כתב הטור (סימן תר"ד) לפי פשטן של דברים, כדי שיהיה חזק, ויוכל לסבול עינוי של מחר של העשירי. ולפי טעם זה, הסעודה העיקרית היא סעודת הערב. ואפשר לטעם זה, מי שלא ירצה לאכול עד סעודת הערב הרשות בידו. וכן נראה לפי טעם האכילה על פי הסוד, שכתב האלהי מהר"מ קורדוורא שיובאו דבריו לקמן בפרק שני (פרק תורה אור, אות קלד). וכן משמע קצת במשנה פרק ח' דנדרים (משנה ו'), אמר קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום, אינו אסור אלא עד לילי צום, שלא נתכוין זה אלא עד

שעה שדרך בני אדם לאכול בשר. פירוש 'לילי הצום' - ליל צום כפורים, שמצוה להרבות בסעודה בערב צום כפורים. הרי שסעודה העיקרית היא בערב סמוך ללילה. מכל מקום נראה דאסור להתענות עד הערב, דאפילו תענית שעות מקרי תענית (תענית יא ב). ואף שסעודת הערב היא עיקרית, מכל מקום האכילה היא כמו העינוי. ומה עינוי כל היום, אף אכילה, צריך לראות כל היום שלא יהיה מעונה. ולפי טעם הזהר בסוד האכילה שיובאו דבריו לקמן בפרק שני (פרק תורה אור, אות קלו), אזי כל היום הוא יום טוב ומצוה לענג בו.

ט. ובתשובת מהרי"ל (מובא במנהגי מהרי"ל הלכות ערב יום כפורים סי' ט') שאלו אותו, על אשה שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין רק בשבתות וימים טובים, מה דינה בערב יום כפורים. והשיב, שמותרת לאכול כל רצונה, ולשמח לבה ביום זה, דגם הוא מתקרי יום טוב.

של"ה מסכת יומא פרק תורה אור

קלד. סוד האכילה בערב יום כפור

זה לשון האלהי מה"ר משה קורדינורא בספר עבודת יום הכפורים (זבחי שלמים, תקוני המתכפרים תקון ב'): דרך כל ישראל לשמוח בערב יום כפורים ולתקן סעודה יפה, וכן הדין, וכן פירשו בגמרא (ראה ברכות ח ב). ואמנם טעם לזה יתבאר, במה שהקשו בזהר (ח"ג דף ח' ע"ב), כי התשובה היא אחת ממצוות עשה, ובכל מצות עשה צריך השמחה, ואם כן, השב בתשובה עיקרו ההכנעה והדאגה, ואם כן שמחה בתשובה היאך. ותרצו שם. ועתה לענינו נאמר, כי יום הכפורים אין בו שמחה מחמת דאגות העוונות, ועיני כל ישראל הם תלויים לאביהם שבשמים, לראות שיוציא לאור משפטם, ואין שמחה, לכן הקדימו השמחה אל המצוה. לכן, ראוי לתקן הבית במצע ושלחן מלא ברכת ה' בערב יום זה, לשמוח בו שמחת מצוה. וכנגד זה אמרו בגמרא (ברכות שם), כל האוכל ושותה בתשיעי, מעלין עליו כאילו התענה תשיעי ועשירי. מפני שעינוי העשירי אינו נרצה לפניו, מפני שהוא בדאגה. אלא אם שמח בתשיעי, אז מתקבל תענית העשירי. אם כן, נמצא שמחת התשיעי מעין צום ותשובת העשירי, ולכן מעלה עליו כאילו התענה תשיעי ועשירי.

קלה. והנה יום הכפורים עצמו אין בו אכילה, מפני שצריך לענות הגוף, ולהחזיק הרוחני שהוא הנפש והרוח והנשמה, ומזון יום הכפורים הוא מזון העולם הבא. לכך צריך לענות הנפש הבהמית הזאת, ולהגביר הנפש הרוחנית משפע עולם הבא. ומטעם זה, מזון יום הכפורים הוא להיות נהנין מזיו השכינה, והקדוש ברוך הוא חפץ בטבע שהם הדברים התחתונים הדברים הגשמיים, שלא ברא הנמצאות אלא בסבת התחתונים האלו, ואם ימיתם יספו כרגע, וצריך לזנום ולפרנסם, ולזה צריך להקדים אליהם המזון והקיום. ולזה, כמו שבשבת הוא מזון הנפש הרוחנית, והיו בערב שבת לוקטים לחם משנה (שמות טז, כב), כך ביום הכפורים יטלו לחם משנה בערב יום הכפורים, למזון הגשמי הזה, שלא לענותו וימותו (בערב) [ברעב] ההיות התחתונות, שאינם מתפרנסות משפע העליון. ולזה לחפץ הרוחני לגשמי, שאין קיום לעליון אלא על ידי התעוררות התחתון, אמר, כל האוכל בתשיעי כאילו התענה כו'. שהרי האכילה הזאת צורך גבוה, לקיום הנמצאות התחתונות שהם סיבת קיום העליונות. ונדע שהתשיעי הוא סוד החכמה מימי תשובה כדפירשתי לעיל (שם תקון א'), והוא הזנה ומקיימה בהיות התחתונות, כאמרו (תהלים קד, כד) 'מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית'. ולזה נוטל אכילה (לקיים) [לקיומם] מערב שביתת הלובן העליון, על דרך שית [אלפי] שנין הוה עלמא וחד חרוב (ראש השנה לא א), וההיות התחתונות מתקיימות במה שטרחו מערב שבת, ואז קיום הרוחניות מהלובן העליון והכל דבר אחד, עכ"ל (הרמ"ק).

קלו. וזה לשון הזהר בפרשת אחרי מות (ח"ג דף ס"ח ע"ב), 'תענו את נפשתיכם' (ויקרא טז, כט) [נפשותיכם] קאמר, בגין דישראל משתכחין קמיה מלכא קדישא, ויהא רעותא דלהון לגבי קודשא בריך הוא לאדבקא ביה, בגין דיתכפר להו חובייהו. ועל דא מאן דאכיל ושתא בתשיעא, ומענג נפשיה במיכליא ובמשתיא, אשתכח בעשירא עינויא דנפשא, בתרין חולקין. ואשתכח כאלו אתעני תשיעאה ועשיראה. 'את נפשתיכם', לאכללא כולא גופא ונפשא, ולא תכנעא בההיא יומא לאתכפרא על חובייהון, עד כאן. פירוש, 'נפשותיכם' רומז לשתני נפשות, דהיינו גוף ונפש. ועינוי הגוף הוא התענית, ועינוי הנפש הוא האכילה. ובתשיעי מענין הנפש דהיינו האכילה, וביום כפורים מענין הגוף, ובזה הם שניהם מעונין. עוד יש טעם לדבר, מאחר שהוא שמח וטוב לב בערב יום כפורים, בהאמינו אמונה שלמה שיום המחור יהיה יום סליחה וכפרה לכל עם ישראל, ומאותה שמחה אוכל ושותה, לכך נחשב כאילו התענה, כי היא שמחה של מצוה, מצות יום הכפורים שמאמין בו. עוד יתבארו לקמן בדרושים, כמה טעמים בסוד אכילה זו.

צל"ח מסכת ברכות דף ח עמוד ב

שם מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי. ויש לדקדק הלא בעשירי הוא מתענה באמת ואיך שייך למימר כאילו התענה, ולא הוה ליה למימר אלא מעלה עליו כאילו התענה תשיעי. וצריך לומר דפירושו שאף תענית העשירי מתחשב ומתעלה יותר מאשר הוא בעצמו בערכו, כי ידוע שהמתענה שני ימים יחד שהתענית ביום השני קשה כפלי כפלים מתענית יום פשוט, וזהו שחשיב כאילו מתענה תשיעי ועשירי. אלא דהיא גופה קשיא מנ"ל להגמ' הא, הרי כל עיקר דרש זה הוא מדכתיב ועניתם בתשעה, ודי אם נדרוש שמעלה עליו כאילו מתענה בתשיעי, אבל מנ"ל למילף גם העינוי של יום העשירי.

ונראה משום דלכאורה קשה כיון שרצון הקדוש ברוך הוא שנאכל בתשיעי למה צוה זה בלשון עינוי, ומה היה חסר אם היה כותב בתורה בפירוש ואכלתם בתשעה לחדש, והיתה האכילה מצוה, והיינו ג"כ מקבלים שכר על האכילה

שאנו מקיימים מצות הבורא. ולומר שיותר יש שחר כשמקיימין מצוה בעינוי ממה שמקיימין בעונג כי לפום צערא אגרא, זה דוחק, ואין אתה יודע מתן שכרן של מצות. ובשלמא לפי מה שרצה לומר הב"י בא"ח סי' תר"ד שמי שרוצה להתענות באמת בערב יוה"כ ג"כ מצוה עביד, והברירה בידו אם לאכול אם לישב בתענית, ניחא שלא היה הכתוב יכול לכתוב ואכלתם בתשעה, דא"כ בודאי היה אסור להתענות, לכן הוכרח הכתוב לכתוב בלשון ועניתם. אבל לפי מאי דמסיק הב"י שם וכן הוא מפורש במסכת ראש השנה דף ט' [ע"ב] בתוס' [ד"ה כאילון] שאסור להתענות בו, הדרא קושיא לדוכתא. אלא ודאי להכי אפקי בלשון ועניתם שיהיה נחשב תענית גם לענין צום העשירי, כאילו התענה תשיעי ועשירי רצופים.

ערוך לנר מסכת ראש השנה דף ט עמוד א

בגמרא כל האוכל ושותה בתשיעי. הצ"ח בברכות (ח ב) דקדק דלמה אמרה התורה בלשון עינוי ולא נכתב הציווי בלשון אכילה כמו בשאר מקומות שצוה הכתוב אכילה. ועוד דקדק על לשון הברייתא כאלו התענה תשיעי ועשירי דהך ועשירי מיותר. ולענ"ד י"ל דהורה לנו הכתוב שתכלית מצות אכילה בתשיעי אינו עונג ושמחה כמו באכילת שבת ויו"ט אלא התכלית הוא עינוי לתשובה ולכפר כמו עינוי הצום בעשירי והיינו שברא הקדוש ברוך הוא לאדם גוף ורוח ונתן לכל אחד חקו באשר הם מתנגדים שתאות הגוף הוא אכילה ושתי' ותענוגי העוה"ז ותאות הרוח היינו שהוא נשמת אדם היא רוחני בלבד ולתעב כל תענוגי הגוף והקב"ה חפץ שכל יוגרע מכל אחד מחלקי האדם חקו ומחסורו ולכן כמו שנקרא חוטא מי שנהנה מעוה"ז יותר ממה שהתירה לו התורה כמו כן נקרא חוטא ג"כ מי שמצער את הגוף ומונע ממנו מה שהתירה לו התורה יותר מדי כמו שדרשו רז"ל (תענית יא א) שהנזיר נקרא חוטא על שציער עצמו מן היין ממה דכתיב וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. וכן אמרו (שם) היושב בתענית בלא תכלית תשובה נקרא חוטא. ובאשר שחוטא האדם בימות השנה גם נגד הגוף כמו נגד הנשמה צוה הקדוש ברוך הוא גם למה שחטא האדם נגד הגוף עינוי בתשיעי לכפרה המתנגד נגד הנשמה כמו שצוה עינוי בעשירי לכפרה המתנגד נגד הגוף דהיינו בתשיעי בהרבות אכילה ושתייה כמו שכתב רש"י כל דמפיש באכילה ושתייה טפי עדיף ובעשירי בעינוי צום ולחשוך מהגוף כל מיני תענוגים ולכן כתיב ועניתם את נפשותיכם נפשות לשון רבים והוי מצי למיכתב לשון יחיד כמו דכתיב אם יש את נפשכם אבל רצה הכתוב להורות לנו בזה שהעינוי יהיה לשני חלקי האדם שנקרא שניהם נפש הגוף נקרא נפש כדכתיב נפש אשר תגע ואפילו גוף המת נקרא נפש כדכתיב הנוגע במת בנפש האדם והרוח חיים באדם ג"כ נקרא נפש בכמה מקומות בכתובים ואפילו אצל הקב"ה מצאנו נפש על דרך בחינה זו כדכתיב נשבע ה' צבאות בנפשו דהיינו בחייו כמו חי אני נאום ה'.

ובד"ן היה שתהיה התשובה לגוף ונשמה כאחד דאינו מועיל תשובה נפרדת כמו שביארתי במקום אחר מה שנאמר סוף יומא (פה ב) מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל שדימה טהרת הקדוש ברוך הוא ע"י תשובה למקוה כמו שבמקוה צריך לטבול כל חלקי הגוף כמו"כ כל יאמר אדם היום אעשה תשובה על חטא זה ומחר על חטא אחר אלא צריכה להיות התשובה על כל עבירות יחד ולכן גם התשובה על שני מיני חטאים נגד גוף ונשמה בדין שתהא יחד אבל זה בלתי אפשר דאם יאכל ויצום יחד בעת אחד אין כאן עינוי לא לגוף ולא לנשמה על כן חלקה התורה ב' מיני עינויים לעתות מפורדות עינוי הנשמה לתשיעי ועינוי הגוף לעשירי והקדימה תיקון הנשמה לתיקון הגוף באשר הוא חלק המעולה שבאדם אמנם למען לא יחשב זה כתשובה חלוקה שאינה דומה למקוה לכן מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי דהיינו כאלו כל אחד מב' מיני העינויים היה בתשיעי ועשירי יחד וזה רמז הכתוב במה שכללם הכתוב יחד ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש וגם מערב עד ערב תשבתו שבתכם. ואח"כ מצאתי מקצת הדברים בשל"ה הל' תשובה:

כאילו התענה וכו'. אני נבוך בכל נשים הבריאות אם חייבות לאכול בערב יוה"כ דאפשר הן פטורות כמו מכל מ"ע שהזמן גרמא [ועיין בכ"מ פ"ג מהלכות נדרים דמסתפק אם הך דרשא דכל האוכל ושותה בתשיעי כו' דרשה גמורה, או הוא אסמכתא בעלמא, ובין כך וכך הוא זמן גרמא] או לא, כיון דקרא מפיק לה בלשון בתשעה לחודש בערב וכו' ולומר דהוי כאילו התענה תשיעי ועשירי ממילא כל שמחוייב בתענית עשירי מחוייב לקיים ועניתם כו' לאכול בתשיעי, וצ"ע לעת הפנאי.

שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן טז וגם ברכות דף ח:

לידידי האלוף ר' זלמן מפאלצין.

על אודות בתו החולנית שכל אוכל מזיק לה וכמה שבועות כל מחיתה מסמי תרופה, ד' ירחם עליה ישלח דברו וירפאה, אם חייבת לאכול בערב יוה"כ.

חלילה וחלילה לה לאכול, ולאשר כותב ר"מ שהיא מלומדה וגם חרידה לדבר אלקים ובקושי תשמע לו, עצתי ליקח שמש או שני שמשים להגיד לה שבא אגרתא ממני לגזור עליה בגזירה חמורה שלא תאכל שום דבר עודף על מה שרגילה בו בכל יום.

ובאמת דין זה שלפנינו אינו צריך בושש, אבל אני נבוך בכל נשים הבריאות אם חייבות לאכול בערב יוה"כ דאפשר הן פטורות כמו מכל מ"ע שהזמן גרמא, [ועיין בכ"מ פ"ג מהלכות נדרים דמסתפק אם הך דרשא דכל האוכל ושותה בתשיעי כו' דרשה גמורה, או הוא אסמכתא בעלמא, ובין כך וכך הוא זמן גרמא], או לא, כיון דקרא מפיק לה בלשון בתשעה לחודש בערב וכו' ולומר דהוי כאלו התענה תשיעי ועשירי ממילא כל שמחוייב בתענית עשירי מחוייב לקיים ועניתם כו' לאכול בתשיעי, וצ"ע לעת הפנאי. ידידו עקיבא בן מ"ו הרב ר' משה גינז מא"ש

שו"ת כתב סופר אורח חיים סימן קיב

יוסיף דעת תורה, כהלכה מורה, יוסיף לו ה' אורך ימים וש"ח לאל גומר עליו גמח"ט ה"ה ידיד נפשי הרב המאוה"ג זקן שקנה חכמה, אורך ימים תבונה סותר ובונה, צדיק תמים, מתנהג בחסידות כש"ת מו"ה יוסיף גרינוואלד נ"י אבדק"ק טשעטשוויץ יע"א:

גיה"ט קבלתי בזמנו בדבר בעתו ונפשו הטהורה לשאול הגיע מאתי לפשוט לו ספיקותו אם מצוה זו דאכילת עיה"כ שהיא מ"ע שהז"ג ליתא בנשים ככל מ"ע שהז"ג דנשים פטורות או נימא כיון דאיתנייהו בתענית דיה"כ חייבות נמי בכ"מ דיה"כ כמו בשבת דמחוייבות בכל מצוה של שבת בג' סעודות ובהבדלה ומאן דס"ל דבהבדלה פטורות משום דרבנן הוא כמבואר כ"ז באו"ח סי' רצ"א ורצ"ו אלו דברי פר"מ נ"י, והנה מ"ש דמיון לשבת אין למדין יוה"כ משבת דשאני שבת דאיכא הקיפא זכור ושמור בד"א נאמר כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, משא"כ ביה"כ, מנ"ל ועיי' פמ"ג סי' תר"ח במשבצות שכ' דנשים חייבות בתוס' יה"כ הגם דמ"ע שהז"ג היא הואיל וחייבות ביה"כ, וכ"ש של שבת שכל מצות שבת נשים חייבות בו אפי' של ג"ס, והנה מ"ש ודן מדנפשי דבתוס' יוה"כ חייבות מדמחוייבו ביה"כ לא ידעתי מנ"ל בפשיטות כן, והרי בשב' לולי דילפי' ומקיש' זכירה לשמירה לא היו נשים חייבות בקדוש היום, ויה"כ דליכא היקשא מנ"ל:

אלא די"ל בשבת לולי היקשא זכור לשמור לא הי' ס"ד לחייב אותם בקה"י וכל מצות היום דשמור וזכור ב' ענינים זה מ"ע וזה מל"ת קדשהו וזכרהו על היין לכ"ע בעי היקשא וכיון שמחוייבות במ"ע דזכור מחוייבות בכל מצוה היום כמ"ש הר"ן בשבת פ' כ"כ ומרדכי ועיי' סי' רצ"א בט"ז ובמג"א, אבל לענין תוס' שבת בלא היקשא מחוייבות כיון דאיתנייהו באזהרת מלאכת שבת גם בתוספות הגם דקיל טובא אית בהו, וכן ביה"כ כיון שמחוייבות בעינוי דיה"כ גם בתוס' הגם שאין בו אזהרה מ"מ חדא מלתא הוא וענין א' שנשים חייבות בו, וצדקו דברי הפמ"ג במ"ש בתוס' יה"כ ושבת לדינא:

אבל נוראות נפלאתי עליו במה שדן ובא מעצמו בתוס' יה"כ ולא זכר השר סוגי' ערוכה כ"ח ע"ב דילפי' נשים בתוס' יה"כ מהאזרח ולולי כן ה"א הואיל ואתמעט מעונש ואזהרה דליתנייהו בתוס' יה"כ דיצא מכלל דאתקשו נשים לאנשים לכל עונשים כיון דלית בי' עונש ואזהרה ה"א דליתנייהו לולי הריבוי, והנה הדין דין אמת דחייבות בתיה"כ, אבל התמיה קיימת על הפמ"ג שהי' נעלם ממנו סוגי' זו וכבר שגגה כזו יצאה מלפני השליט פ"י ביצה למ"ד ע"א ותפסו הצ"ח שם בזה עיין שם והוא פלא, וסוגי' ערוכה איך מגדולי עולם כמוהם לפי שעה נפלא:

והנה מדאיצטרך ריבוי לתוס' יה"כ נראה לכאורה דבמצוה דאכילה של עיה"כ דליכא ריבוי דפטורות וקו"ח הוא מה תוס' עינוי דבאותו דבר עצמו של עינוי חייבות ביה"כ לולי הריבוי ה"א דפטורות, כ"ש אכילה דעיה"כ דאינו ענין כלל לעינוי דמחוייבות בה דפטורות הגם דאיתנייהו בעינוי דיה"כ ובתוספות עינוי דיה"כ, וכן הי' נ"ל בתחלת הרעיון:

שבתי וראיתי דמחוייבת אשה במצוה זו מתרי טעמי חדא כיון דנפקא לן מצוה זו מבתשעה לחודש בערב כל האוכל בתשיעי כאלו מתענה בתשיעי ועשירי כל שישנו בתענית דעשירי איתי' באכילת תשיעי שהאוכל כמתענה יחשב, והוא כעין היקשא דזכור ושמור, ועוד ביותר י"ל זיל בתר טעמא דכ' רש"י וז"ל כל האוכל ושותה וכו' והכי משמע קרא ועניתם בתשיעי כלומר התקן עצמך בתשיעי שתוכל להתענות בעשירי ומדאפקי' קרא בלשון עינוי לומר לך הרי הוא כאלו התענה בתשיעי עכ"ל, ועיי' מתקן לשון הטור סי' תר"ד שכל שהוא מאהבת הי"ת שלא יזיק להם התענית עיין שם, וכמעט א"א להעמיס הך דרשא דכל האוכל בלשון עינוי אלא ע"פ פירוש רש"י וטעמא וכמ"ש הטור ג"כ, וכיון דמשו"ה הוא בוודאי מסתבר דנשים מחוייבות ג"כ וכי נשי לא בעו כח להתענות אדרבא הם תשושי כח יותר מאנשים, ועיי' כזה ש"ס קדושין ל"ד ע"א דנשים משו"ה חייבות במזוזה ולא ילפי' מהיקשא דכה"ת כולה וכי נשי לא בעו חיי עיין שם והה"נ הדבר הזה שמחוייבות לאכול בעיה"כ כנלפענ"ד:

ומצאתי לי חבר בזה הדבר דנשים מחוייבות במנהגי מהרי"ל הלכ' עיה"כ וז"ל שאלו למהר"י סג"ל על שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין רק בשבתות ויו"ט מה דינה בעיה"כ והשיב שמותרת לאכול כל רצונה ולשמח לבה ביום זה דנמי מתקרי' יום טוב עכ"ל ממש, הנה מלשון השאלה והתשובה נראה שבאשה הי' השאלה ופשיטא לי' למהרי"ל דמחוייבת כמו איש ולא דן ע"ז כלל רק אם עיה"כ דין יום טוב או בלשון ב"א דלא מקרי עיה"כ יום טוב, אבל לא עלה ע"ד מקום ספק אם מחוייב' במצוה זו:

וכאשר בינותי בספרים מצאתי ראיתי אחרי רואי קדוש א' מחוברי חבור נכנס לבית הספק ומדבר הלא ניהו זקני מ"ו מאוה"ג מהרע"א זצ"ל בתשובותיו סי' ט"ז, שמסופק אם אשה מחוייבת במצוה זו דעיה"כ ולא אמר בה דבר ברור, והניח בצריך עיון עד עת הפנאי, ואנחנו מצאנו הדבר מפורש במנהגי מהרי"ל ועיטרנו דינו בנתינת טעם לשבח, ועטרת זקנים ב"ב וכו':

ומדי עייני בספק זה נפל מלתא דספיקא בדעתי מי שא"א לו להתענות ביה"כ כגון שיש לו חולי נופל לימי' ועתים וביה"כ בזמנו בא לו או כדומה חולי הבאה מזמן לזמן וזמנו קבוע לו ביה"כ ומנוע ע"פ הרופא להתענות באמרו

שעי"כ יסתכן בוודאי או באפשר אם מחוייב לאכול בעיוה"כ או נימא כיון דא"א לו לקיים להתענות בעשירי אין עליו חיוב לאכול בתשיעי, ומסתבר לכאורה דחייב דניהי דא"י לו לקיים מקצתו לאכול בתשיעי דמחשב לו כאלו התענה בתשיעי כן נראה פשוט מן המושכל, אלא כד ניזיל בתר טעמא דמצוה זו כדי שיהי' לו כח ועצמה להתענות בעשירי וכיון שא"א להתענות בעשירי ליכא מצוה לגבי דידי' לאכול בעשירי כנ"ל:

אלא אם כי מסתבר כן לפי הטעם שכ' רש"י וטור, מ"מ קשה לסמוך על זה למדרש טעמא ולהקל לפי הטעם, הגם טעם זה מוכרח לפי הדרש, מ"מ קשה לי לסמוך ע"ז ולא מפני שאנו מדמי' וכו' ועיי' רמב"ם הלכת נדרים דנראה שהוא מ"ע דאורייתא ועיי' כ"מ שם, ועיי' מחבר או"ח סס' תק"ע דכ' דנראה לו מרמב"ם שהוא דאורייתא לכן לא ימלא לבי להקל בפרט כשקל לו לאכול ואין מצער לו:

אבל באשה כה"ג יש להקל כיון הא דאשה מחוייבת במצוה זו כתבנו דזיל בתר טעמא דנשי ג"כ בעו כח ועצמה להתענות בעשירי וכן דכל עיקר שאנו מחייבי' לאשה משום האי טעמא הוא בוודאי כל דליכא טעם זה כגון שצריכה לאכול ביה"כ פטורה במצוה זו דעיה"כ ממ"נ אי טעם זה אמת הרי פטורה כה"ג, ואי אין זהו הטעם אלא גזה"כ הוא, פטורות מצד מ"ע שהז"ג, כנלפע"ד נכון לדינא, והי' זה שלום לפר"מ נ"י ונס עינוי ואנחה ונשיג הרווחה והצלחה כאות נפשו ונפש אוה"נ. פ"ב ד' תשרי תרכ"ט לפ"ק: הק' אברהם שמואל בנימין ב"הג מהרמ"ס זצ"ל:

תוספת יום הכיפורים מסכת יומא דף פא עמוד ב

כל האוכל ושותה בט' כו' איכא למידק דמדקאמר כאלו התענה משמע דהמתענה ה"ז משובח ואלו פ"ו דפסחים אמרינן מר בריה דרבינא כו' משום הך דרשא דועניתם כו' אלמא דאוכל עדיף ממתענה וקצת פוסקים כתבו דעי"כ אסור להתענות בו וכן מתבאר מדברי הרמב"ם פ"ג דנדרים ויראה כשנדייק מ"ש כאלו התענה ט' וי' ויראה דהול"ל כאלו התענה אלא יראה דכונתו כך היא דאכילת עי"כ חשיבא כאלו עשה ב' תעניות ט' וי' ונמצא דבעבור האכילה יש לו שכר כב' תעניות דהכי משמע ליה קרא ועניתם בט' לחדש בערב כלומר אכילת ט' חשיבא כב' תעניות ט' וגם בערב דהיינו יו"ד אבל אם יתענה בעי"כ אינו חשוב אלא כתענית אחד ואכילה דידיה חשיבא כב' תעניות ולכך מר בריה דרבינא היה אוכל. א"נ דאכילה דעיה"כ שקלה הכתוב כתענית חמור וגדול יום אדיר בשנה דהיינו יוה"כ דאינו דומה שכר המתענה בשאר ימות השנה כשכר המתענה ביוה"כ וה"ק ועניתם בט' לחדש כלומר אכילת ט' אני מעלה אותה כאלו הוא תענית בערב דהיינו יו"ד וזהו שרמז התנא כל האוכל בט' כו' כלומר דשקול אכילת ט' כאלו התענה תענית גדול נמצא דהוא שקול כאלו התענה ט' וי' דהם תעניות גדולים ולפי' מר בריה דרבינא היה אוכל בעי"כ דחשיבא כתענית דיורה"כ אבל אם היה מתענה בט' היה לו שכר כתענית דעלמא דשכרו מועט ועיין בב"י ובס' יד יוסף דף רע"ט ע"ג:

שפת אמת מסכת יומא דף פא עמוד ב

בגמ' וכי בט' מתענין והלא בעשירי מתענין הלשון משמע דפריך ממעשים בכל יום וקשה למה לא פריך מגופא דקרא דכתי' בעשור לחודש תענו וגו', ואין לומר דהי' אפ"ל דחייב להתענות בתשיעי ובעשירי ז"א דהרי כתי' מערב עד ערב, וצ"ל דסד"א לפרש דאימת דבעי מתענה אי בעי בט' מתענה ואי בעי ב' מתענה כדמצינו הכי בגמ' בכמה דוכתי לכך קאמר וכי בט' מתענין כו', שוב ראיתי בט"ז (סי' תר"ד) שעמד בזה ע"ש:

שם בגמ' כל האוכל ושותה בתשיעי כו' התענה תשיעי ועשירי, לכאורה עשירי מיותר דהא באמת מתענה בעשירי, לכן נראה דאכילת תשיעי עצמו הוי כתענית ט' וי' לבד תענית עשירי שמתענה באמת, ונלע"ד דמה"ט מתודין בעי"כ במנחה דלכאורה תמוה הטעם דלקמן (פ"ז ב) דקאמר שמא תטרף דעתו בסעודה והיא גופא קשיא דמ"מ מה מועיל וידידיו דיום ט' [דהיודיו היא מצוה בעשירי שהוא יום העינוי], והי' אפ"ל דכיון שהוא מתודה שוב לא ישתכר כלל, אך לא משמע הכי מהא דאמרינן התם הטעם דמתודה ערבית שמא אירע דבר קלקלה בסעודה דמשמע דבלא"ה הי' די בויודיו דקודם הסעודה וקשה כנ"ל, ולמ"ש א"ש דאכילת תשיעי הוי כתענית עשירי באמת:

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק דברים לערב יום הכפורים אות [ד]

[ד] בגמרא (ראש השנה ט' א) כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. ופירש רש"י ז"ל (ד"ה כל) וכיון דאכילתו חשיבא עינוי כל דמפיש באכילה ושתיה טפי עדיף. ובמקום אחר פירש רש"י ז"ל (יומא פ"א: ד"ה ותנא) התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשירי. ולפי הפירושים הללו היה די שיאכל מאכלים בעלמא רק שיהיה שבע כמו לחם וכדומה ולא דוקא מאכלים יקרים וטובים ומצינו בגמרא שהיו מהדרים אחר בשר ודגים דייקא כדאייתא במשנה (חולין פ"ג א) בארבעה פעמים בשנה צריך להודיעו ולרבי יוסי הגלילי אף בערב יום כפורים בגליל שהיו מהדרים אחר בשר בהמה וביהודה ושאר מקומות היו מהדרים אחר בשר עופות וכמו שכתבו התוס' בפרק קמא דכתובות (ה' ד"ה אלא). וכדמצינו במדרש (בראשית רבה י"א, ד') במעשה דחייט שקנה דג והעלה בדמיו כנגד ההגמון צריך להבין מה הוא החשיבות דיום הזה לאכול בו מאכלים טובים.

הענין הוא כדאייתא בכתבי האריז"ל שיש קדושה יתירה במאכלים מן החי ממאכלים מן הצומח כי בכל המאכלים יש מוצא פי ה' המחיה את האדם ובחי יש יותר מוצא פי ה' מן הצומח ובצומח עצמו יש בחטים חיות יותר מן השעורים שחטה עולה עשרים ושתים כנגד עשרים ושתים אותיות התורה לזאת הוא מאכל חשוב להאדם מן מאכל שעורים שהוא רק מאכל בהמה וכשהבהמה אוכלת אותו אז עולה במעלה יתירה על ידי אכילת הבהמה וכמו דמצינו (שבת ק"מ ב) ברב חסדא דאמר אנא לא בעניתי אכלי ירקא ולא בעתירותי בעתירותי באתרא דיעול ירקא יעול בשרא וכוורא גם כן פירושו דהיתה זאת כוונתו בעניתי כשהיה במדריגה קטנה היה חפץ יותר לאכול מאכל מדבר חי להשיג קדושה יתירה.

ובעתירו כשהגיע למדריגות גדולות היה ביכולתו לתקן יותר המאכלים שיש בהם חיות יותר וכמו שמצינו ברב נחמן שאמר בעוד דלא אכילנא בשרא דתורא לא צלינא דעתאי (בבא קמא ע"ב א). גם כן שהיה רצונו יותר בבשר מצד הקדושה שיש בהחי יותר. ולכן משום שהמאכל שאוכל בתשיעי נותנת לו הכח לתענית יום העשירי זה הוא יקרות דיום העשירי שיקבל החיות מן המאכלים היותר טובים שאוכל בתשיעי שיש בהם חיות קדושה יותר. ובתוס' (ראש השנה ט': ד"ה כאילו) מקשים כיון שמצוה לאכול בתשיעי למה לא אמר הכל מודים בערב יום הכפורים דבעינן לכם עיין שם. ולפי מה שכתבתי ניחא גם כן דבזה אין המצוה לענג עצמו דזהו משמעות לכם. ויבואר יותר דהנה איתא בזוה"ק (ח"ג ס"ח ב) מאן דאכיל ושתה בתשיעאה ומענגא נפשיה במיכלא ומשתיא אשתכח בעשיראה עיניו דנפשא בתרין חולקין. ובהגהות הזוה"ק הואיל והעיניו מתוך העונג הוא יותר קשה הוה ליה כתרי עיניו. אי נמי שהתענית הוא עיניו הגוף והאכילה הוא עיניו הנפש ופירוש זה הוא גם כן בשל"ה. ודחה זה הפירוש השני כי כתיב (במדבר ו', י"א) מאשר חטא על הנפש ואמרו ז"ל (תענית י"א א) זה היושב בתענית. ונראה דעיקר כפירוש הראשון ובאמת גם זה אינו נראה מלבד דגוף הדבר בכפי הנראה כשאוכל מאכלים טובים נוח יותר להתענות למחר כי נותנים כח יותר ואין נראה מה שכתב שיהיה על ידי זה עיניו גדול יותר מחר. בלאו הכי הרי רש"י כתב טעם האכילה ושתיה כדי שיוכל להתענות והוא אמר בהיפך. וגם במדרש הנ"ל אמר שהוא ליקרא דיום הכפורים ולפי דעתו הוא להיפך ומה יקרא דיום הכפורים יש בזה שירגיש עיניו יותר. ופירוש השני גם כן בלאו הכי תמוה דמפרש תרי חולקין גוף ונפש ובאמת זה נאמר אחר כך שם בזוהר אבל גם שם נראה דקאי על מה שנאמר נפשותיכם לשון רבים אנפש דלא כתיב נפשיכם משמע תרי חולקין שניהם קאי אנפש.

אכן באמת הטעם שצוה הקדוש ברוך הוא להתענות ביום הכפורים שרצונו יתברך שמו לסלוח לנו כל עוונותינו לכן צריכים אנחנו לעקר ולשרש ולתקן שורש התחלת חטא אדם הראשון שהיה ראשית בענין אכילה. ואמרו במדרש (בראשית רבה כ"א, ז') מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכלת לעמוד בציוויך שעה אחת והרי בניך ממתינים לערלה שלוש שנים וזה הוא תיקון חטאו. אמנם זה התיקון עדיין אינו בשלימות לכל ישראל כי הוא רק לאותו שאין לו בכרמו או בגינתו יותר אילנות מזה המין וגם אין מוצא לקנות או שאין לו במה לקנות מאחרים פירות שכבר יצאו מידי ערלה שאין לו לאכול מאותו המין ואף על פי כן ממתין שלוש שנים. אמנם מי שיש לו עוד מאותו המין זה לא יוכל לתקן עוד יצרו בכך כי מה רבותא הוא שממתין כיון שיש לו מאותו המין. אבל יום הכפורים נצטוינו להתענות לגמרי בלי שום אכילה ושתיה ולא רק שעה אחת רק מעת לעת שלם בזה נתקן בודאי החטא אדם הראשון בשלימות על ידי התגברות כזה:

והנה התגברות נגד היצר הרע הוא בשני אופנים בחינת אתכפיא ובחינת אתהפכא. אתכפיא היינו שכובש את יצרו ופירש עצמו לגמרי וענין אתהפכא הוא שמהפכים הכל לקדושה. ותיקון האכילה דאדם הראשון לאהפכא הוא על ידי אכילה דקדושה היינו שהגם שאוכל אינו אוכל בשביל הנאת הגוף כאכילת אדם הראשון בשביל שהוא טוב ותאוב ומצד היצר רק לצורך קדושה כדכתיב (משלי י"ג, כ"ה) צדיק אוכל לשובע נפשו שאכילה שלו הוא רק להחיות את נפשו. כמו שמצינו ברבינו הקדוש שהיה אוכל כל מעדני עולם שהיה שולחנו שולחן מלכים ואמר על עצמו שלא נהניתי אפילו באצבע קטנה. ובהלל הזקן שאמר שהולך לגמול חסד עם אכסניא שיש לו בתוך ביתו והיה כוונתו על עצמו (ויקרא רבה ל"ד, ג'). וענין בחינת אתהפכא כזה הוא מדריגה יותר גדולה מענין בחינת אתכפיא כי מכניס את יצרו לקדושה גמורה. והנה השני עיניו האלה שייכים בנפש והעיניו והצום ביום הכפורים הוא בחינת אתכפיא והגוף יש לו עיניו בזה שאינו אוכל ושותה כלל. וכמו כן יש עיניו לנפש בערב יום כפורים היינו מה שכופה נפשו ולבו שאף שאוכל מעדנים יהיה בלי שום הנאת הגוף רק מצד שמצוה לאכול בתשיעי ולפי שה' יתברך צוה. ואילו צוה ה' יתברך להתענות גם בתשיעי מהפסקת שני ימים היינו מתענים בשמחה לעשות מצות ה'. וכמו כן כשצוה לאכול ולהתענג אנו אוכלים רק בשביל מצות השם לבד ולא לענג הגוף כלל. וזה הוא כוונת הזוה"ק במה שאמר ואשתכח בעשיראה עיניו דנפשא בתרין חולקין היינו מצד התענית שהוא עיניו הגוף ועיניו נפש מצד אתהפכא שהכח בתענית בעשירי הוא מצד האכילה שאוכל בתשיעי בלתי הנאת עצמו.

והצורך לזכך הנפש בשני העיניים הוא מרומז שכתוב נפשותיכם שמשמע שתי נפשות. כי משכן היצר הרע הוא בלב ובלב יש שני חללים לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ואמרו ז"ל (ברכות ס"א א) שהיצר הרע דומה לזבוב שיושב על שני מפתחי הלב ורצונו להחטיא אף הלב חכם כמו שנאמר (קהלת ז', כ') כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא היינו במעשה טוב עצמו מצד הלב חכם גם כן היצר הרע רוצה להכניס בעשייתה איזה פסול שאל יעשה אותה בשלימות גמור כרצונו יתברך שמו. והם השתי נפשות שבאדם הנפש שבלב חכם והנפש שבלב כסיל. והשני עיניו הם לבטל כח היצר משני חללי הלב. העיניו והצום לבטל היצר שבחלל השמאלי. ובחינת אתהפכא מבטל כח היצר ששוכן על מפתח הלב חכם על ידי שמכניס הנאת עולם הזה גם כן בקדושה.

ובזה מתורץ קושית התוס' דכאן לא שייך כלל לומר הכל מודים דבעינן לכם כי האכילה דערב יום הכפורים הוא דייקא שלא יהיה לכם שלא יהיה לו שום הנאה גופנית מהאכילה רק מצד קדושה שמצוה לאכול ומה שאמר ביום טוב דבעינן לכם היינו הנאת הגוף וזהו המצוה שבגוף. וכן בשבת עונג שבת הוא בהנאת הגוף וזהו המצוה אפילו אין לו שום כוונה לשם שמים רק לענג גופו גם כן הוא מצוה ובכתבי האר"י ז"ל איתא דהכל בקדושה עיין שם. אבל בערב יום הכפורים אדרבא מצוותו שלא יהיה כוונת אכילתו לכם ולהנאת גופו כלל רק לה' לקיים מצות ה'. וזהו הענין כאילו התענה תשיעי ועשירי ופירשו התוס' כאילו נצטוו להתענות והיינו דבלאו הכי מה מעלה הוא כאילו התענה. והטעם בזה לפי שאוכל על כוונה זו דאנו לפי הכרתנו גודל חטאינו ואשמותינו אילו ה' יתברך ציונו להתענות הפסקה שני ימים ורק על ידי זה ימחול. בשמחה רבה היינו עושים כנ"ל ומה שאנו אוכלים הוא רק בשביל מצות ה' יתברך כנ"ל: והנה ענין בחינת אתהפכא אם שהוא מדריגה יותר גדולה מבחינת אתכפיא אף על פי כן נצטוינו ביום הכפורים להתענות מצד כי ענין אתהפכא הוא ענין פנימיות ונסתרות שבלב האדם שאין מבין על זה רק ה' יתברך לבד. לזאת

נצטוינו בתשיעי בענין אתהפכא שנהיה רצוים לפניו יתברך שמו שעל ידי זה ימחול ה' יתברך לנו על עוונותינו ביום הכפורים. ואמנם לסתום גם פיות המשטינים שלא יהיה להם פתחון פה לקטרג כי המלאכים אינם יודעים מהנסתרות שבלב רק מה שאנחנו עושים בפועל לכן המצוה ביום הכפורים להתענות שיראו המקטרגים בפועל צדקת מעשינו ולא יהיה להם מה לקטרג ועל ידי זה יתכפר לנו עוונותינו.

ועוד איתא בזוה"ק את נפשתיכם רצה לומר דמלת את נדרש בכל מקום לרבות הטפל לאכללא כולא גופא ונפשא והוא על דרך דאיתא בפרק חלק (סנהדרין צ"א ב) משל למלך שהושיב שומרים בפרדס חיגר וסומא אמר אחד לחבירו נאכל מן הפירות וכו' אחר כך הרכיב החיגר על הסומא ועל ידי זה שפטם כמו כן הנשמה והגוף כל אחד אומר אני לא חטאתי מעמידן הנשמה והגוף יחד ודנין אותם לכך וכו'. **כן לכפרת העוונות צריכים אנחנו לעיני הנפש והגוף יחד.** ואיתא בגמרא (ברכות י"ז א) ברב ששת שישב בתענית אמר כשם שישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון שיהיה חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על המזבח ותרצנו. **כי חלבי ודמי מרמז על הגוף והנפש ביחד כי הנפש מרומז בדם** כמו שנאמר (דברים י"ב, כ"ג) כי הדם הוא הנפש. **וחלבי מרמז על הגוף כדכתיב (שם ל"ב, ט"ו) שמנת עבית כסית. ומקצת נפש הוא ככל הנפש לכן נחשב כאילו כל האדם הקריב עצמו על גבי המזבח וזכר עקידת יצחק:**

דף על הדף ברכות דף ח עמוד ב

בגמ': כל האוכל ושותה בתשיעי וכו' ברש"י: והכי קאמר קרא. הכינו עצמכם בתשעה לחדש לעינוי המחרת וכו' ע"כ.

בשו"ת חלקת יעקב ענינים שונים (סימן כו) הוכיח מלשון רש"י כאן את הידוע כי "הכנה למצוה גדולה מהמצוה". שהרי אכילת התשיעי היא בגדר הכנה לתענית ונחשבת האכילה כצום של תשיעי ועשירי, ומוכח דהכנה למצוה גדולה מהמצוה ודפח"ח.

דף על הדף ראש השנה דף ט עמוד א

בגמ': כל האוכל ושותה בתשיעי וכו'.

כתב הגאון ר' יצחק וויס זצ"ל אב"ד קאדלבורג בקובץ וילקט יוסף (שנה י"ג - תרע"א קו' א' סי' ג):

במחבר סי' תר"ד מצוה לאכול בעיוכ"פ ולהרבות בסעודה. יש לתמוה שהשמיט המחבר שמצוה ג"כ לשתות ביום זה. כאשר מפורש בעליל בש"ס ברכות ח' ע"ב כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. וכן מצאתי בבה"ג הלכות יוה"כ"פ דפוס וויען דף כ"ו סעי' א' ומחייבין למיכל ולמשתי במעלי יומא דכפורי דתני ר' חייא וכו', וכן מוכח מירושלמי ע"ז (פ"ב הל' ז') חד בר נש הו"ל חד גרב מגלי בערובת צומא רבה אזיל בעי למשפכי, א"ל חברי אייתי לי ואנא שתה לי, א"ל מגלי הוי, א"ל מארי' דיומא קאים. מפרש הפני משה הבורא ואדון היום הזה שצוה לאכול ולשתות יעמוד לי שלא אהי' ניזוק נראה ג"כ שמצוה ג"כ לשתות היום הזה. ועי' באליה רבה סוסי' תר"ח מביא ממהרי"ו שאין להשתכר בסעודה המפסקת, משמע רק שלא ישתכר. ולומר שהשמיט המחבר להזכיר השתי' מטעם הב"ח שבסוסי' תר"ח [וחידוש שלא הזכיר דבריו ביד אפרים על מג"א סק"ז בס"י זה], קשה לומר דבלשונו שבס"י תר"ח אין להעמיס זאת.

ובקובץ הנ"ל (שנה י"ד תער"ב קו' א' סי' ג) כתב חכ"א ליישב בזה:

לדידי אין זה הערה כלל. כי כן לשון המחבר: מצוה לאכול בעיוכ"פ ולהרבות בסעודה. למה כפל הדבר מצוה לאכול ולהרבות בסעודה. א"כ וודאי כוונתו במ"ש להרבות בסעודה קאי על השתי' ג"כ כי לית מיכלי בלי משתה, וכן נראה בעליל מלשון הקיצור שו"ע כלל קכ"ח סק"ג שכ' מצוה להרבות בסעודה לאכול ולשתות שהעמיס בהאי לישנא להרבות בסעודה לרבות השתייה. ועיי' בבאר הגולה שם על מ"ש המחבר מצוה לאכול בעיוכ"פ ולהרבות בסעודה שצין על ש"ס ברכות ח' וכוונתו ג"כ להאי דשם מוזכר שתי' ג"כ. וזהו נכלל במ"ש המחבר להרבות בסעודה. והוא פשוט מאוד.

אולם לעצמי אמרתי אולי בכוון השמיט המחבר את השתייה, כי יין הרבה עושה עיי' במד"ר ויקרא ה' שמביא מעשה בחד טבח שאכל ושתה הרבה בעיוכ"כ עד שנעשה שיכור ועלה לגג ונפל ומת ובאו כלבים ולקקו יען שהי' ג"כ רשע למות שהאכיל טרפות בישראל. עכ"פ חזינן דבא מכשול בעיוכ"כ ע"י שתיית יין, משו"ה השמיט המחבר את שתיית יין. רק החכם יעשה בדעת לשתות מעט להניח דעתו במצוה זו. ודו"ק.

ונחזר הגר"י וויס זצ"ל בקובץ הנ"ל (קו' ד' סי' לד) והאריך בזה ובתו"ד כותב:

אזכיר אשר השבתי לרב א' אשר פלפל עמי כראותו דברי בענין חיוב השתי' דעיוכ"פ, דלמה ארז"ל בפרק אחרון צריך להתוודות קודם המנחה שמא יארע דבר קלקלה בסעודה, ולא אמרו שמא ישתכר ש"מ שאין חיוב לשתות.

הנה בבאורי הגר"א סי' תר"ז מביא ירושלמי מצות ווידוי עיוכ"פ עם חשיכה עד שלא נשתקע במאכל ובמשתה. הרי דחשש שמא ישתכר, [וכן הוא ברמב"ן סוף יומא "חששו חכמים שמא תטרף דעתו בסעודה וימנע בשכרותו מן הוידוי כו"י.

וע"ש עוד מתוספתא (יומא פ"ד הי"ג) אמרו חכמים מתודה אדם קודם שיאכל וישתה כו' ועיי' ברכות ח' ע"ב שמא יארע דבר קלקלה בסעודה כולל הרבה. ושוב מצאתי במהרי"ל הל' יוהכ"פ מפורש כדברי (ע"ש דף מ"ד ע"א) וז"ל: **ואותו ויודי שקודם סעודה המפסקת היינו משום דחיישין פן ח"ו יהי שכור מסעודתו או יחנק בסעודתו, הרי בעליל מפורש שבלשון רז"ל משום קלקול סעודה כללו בזה אף משום שכרות.**

בקובץ שערי תורה (ווארשא - שנה ב' קו' י' ע' 304) הביא הגאון ר' יעקב אורנר זצ"ל מנאשעלסק:

"בילדותי שמעתי כמדומה בשם אדמו"ר הגה"ק א"א מוהרמ"מ זצלה"ה ז"ע מקאצק שאמר לפרש דברי הגמ' כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. דקשה הא בעשירי באמת מתענין, ועוד למה הזכיר הכא אכילת תשיעי בלשון עינוי, עי' בט"ז ריש סי' תר"ד, ותי' דבאמת ע"י אכילת תשיעי ממעט מעינוי דעשירי, דהרי נכנס ליוה"כ כשהוא שבע, ולזה כתבה תורה המ"ע דאכילת תשיעי בלשון עינוי, שכל האוכל בתשיעי הוי האכילה כעינוי, ונמצא מה שהוא שבע ביוה"כ אכילה זו נמי הוא כעינוי, ושפיר הוא מתענה כל מעל"ע של עשירי, וזהו שאמרו בגמ' כל האוכל ושותה בתשיעי מעה"כ כאילו התענה תשיעי ועשירי, דעי"ז שנחשב אכילת ט' לעינוי, הוי כאילו התענה גם עשירי, דבל"ז גם עשירי לא היה מתענה כולו, ודפח"ח ושי"י. עכ"ל.

ויש לציין דבספר פתחי תורה להגאון ר' פתחי הורנבלס זצ"ל מוורשא (ע' קב) מביא הדברים הנ"ל בסגנון שונה וז"ל:

"בגמ' (ר"ה ט א) כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה וכו', ומקשין המפרשים מה נפק"מ האם יש כאן מצוה דאכילה או מצוה דתענית, ואפשר לומר דהמצוה דאכילה מקיים רק בשעה שאוכל, אבל בשעה שאינו אוכל לא מקיים המצוה, משא"כ מצוה דתענית הרי מקיים כל היום מצוה בכל רגע ורגע, ולכך קאמר דבערב יוהכ"פ הוה המצוה כאילו התענה, ובכל רגע ורגע מן היום מקיים המצוה".

"ושמעתי אומרים בשם אדמו"ר הגאון הקדוש הרבי מקאצק זצ"ל, על מה שהקשו בהא דאמרו חז"ל כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, דהרי הך תיבת "עשירי" מיותר, דפשיטא שהרי עשירי הוא באמת בתענית דיוכ"פ, ואמר ליישב בהקדם מה שהקשה בזהר דלמה אמרין בכל מקום אך חלק, בפסח וכדומה (פסחים ה א), א"כ גם ביוכ"פ דכתיב (ויקרא כג כז) אך בעשור לחודש תענו את נפשותיכם, יהיה מותר לאכול חצי יום, ונאמר אך חלק דרק חצי יום יהיה בתענית, ותירץ בזה"ק דכאן בתענית באמת הוה רק חצי יום בתענית דהיינו חציה השני, דחצי יום הראשון פשיטא דלא הוה תענית כלל כיון דאכל מקודם, ממילא לא הוי תענית בחצי היום הראשון".

"אך כל זה אי נאמר דהאכילה של ערב יוכ"פ הוה אכילה, משא"כ אי נאמר שהאכילה של ערב יוכ"פ הוה כמו תענית, שוב הוה יוכ"פ כל היום בתענית, דל"ש לומר דאכל עד השתא בלילה, זה אינו, דאכילה זאת מיקרי תענית, וזה שאמר כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, "עשירי" ג"כ כל היום כנזכר".

[ושם הוסיף הגר"פ זצ"ל מדיליה לפרש בזה: "ובילדותי אמרתי לפרש כל האוכל בתשיעי וכו' כאילו התענה וכו', הכוונה, משום דלאחר עונג מאד קשה לאדם לקבל על עצמו צער ותענית, כמו שאומרים הרופאים, ועי' תענית (כז ב) באחד בשבת משום נשמה יתירה שמרחיבין לאכול", ע"ש, א"כ לכאו' היה קשה התענית דיוכ"פ מאד מחמת שהיא אחר אכילה ושתיה של עיו"כ, וזהו דאמר כאילו התענה תשיעי, אל תחוש שיהיה קשה מאד להתענות אחר האכילה והשתיה של עיוכ"פ, כי נחשבת אכילת התשיעי כאילו התענה תשיעי כנ"ל. ע"כ דברי הגר"פ הנ"ל].

בגמ': כל האוכל ושותה בתשיעי וכו'.

בספר דף על הדף למסכת יומא (פא ע"ב) הבאנו מה שכתב הגה"ק ר' חנוך צבי הכהן לוין זצ"ל מבנדין לתלמידו הרה"ח ר' יונה ארליך זצ"ל שעל כן כתבה התורה מצות האכילה בערב יום כיפור בלשון עינוי כדי שיהי' מוכרח לאכול ככותבת ולא יהי' סגי בכזית, ומביא שם שגיסו האדמו"ר בעל האמרי אמת זצ"ל מגור אמר לו שנמצא כתוב שבערב יום כיפור מוכרח לאכול כפלים מכל יום.

ועיין בספר אז ידבר שהרה"ח ר' יונה זצ"ל אמר בזה, שעל כן כתבה התורה מצוה זו בלשון עינוי כדי שתהי' למצוה זו המשך בכל היום, וכתב זאת לרבו הגה"ק זצ"ל, והראה רבו זאת גם לגיסו האדמו"ר זצ"ל, ושניהם קילסו את דבריו עיין שם.

כ"ק אדמו"ר מוהר"א מסטריקוב זצ"ל אמר: יש לדון בגדר דין מצות האכילה בתשיעי, האם הכוונה שבכל כזית שאוכלים מקיימים בזה מצוה, ויעויין בשו"ע (אורח חיים סימן תרד ס"א) שכתב מצוה לאכול בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה, וצ"ע שהרי בלשון הגמ' (בסוגיין ובעוד ב' מקומות) לא מצינו שכתוב הלשון להרבות וא"כ מהיכן לקח השו"ע הענין להרבות.

אמנם לכאורה היה נראה שגם בשיעור אכילה של כזית יצא יד"ח כמו שמצינו בכל המצוות ששיעורם בכזית, ובמנחת חינוך כתב שנראה שכאן יהיה השיעור בככותבת שזה נחשב לשיעור עיניו, דז"ל המנחת חינוך (מצוה שיג אות טו) נראה לענ"ד כיון דאכילת ערב יום הכיפורים נפקא לן מלשון עיניו, אפשר לומר דאינו יוצא אלא אם אכל בערב יום הכיפורים שיעור ככותבת דכהאי גוונא לא הוי עיניו ביום הכיפורים, ואכילה זו גזירת הכתוב דנקרא עיניו, אבל בפחות משיעור זה דביום הכיפורים לא עבר על מצות עיניו והוי כמתענה, א"כ בערב יום הכיפורים לא יצא דהוי כמתענה, דפחות מכותבת בשיעור הצירוף הוי עיניו ובערב יום הכיפורים אסור להתענות, על כן צריך לאכול שיעור כותבת בתוך אכילת פרס, ושאינו משאר שבתות וימים טובים דמצוה לאכול והוי בכזית או בכביצה, אבל כאן דנפקא לן מעיניו דיום הכיפורים, צריך להיות ההיפוך מיום הכיפורים, כן נראה לענ"ד.

וברש"י בר"ה כאן כתב וז"ל כל האוכל ושותה כו', דהכי קאמר קרא ועניתם בתשעה אכילת תשעה אני קורא עיניו וכיון דאכילתו עיניו חשיבה כל דמפיש באכילה ושתייה טפי עדיף דהא מדקאמר בערב על כרחך לא מקפיד אעיניו דתשעה וכי קרי עיניו בתשעה אכילה ושתייה דידיה קרי עיניו, ומשמע שבא ליישב היכן מצינו כאן הדין להרבות בסעודה. אמנם צ"ב הכוונה בדבריו שכתב דמכיוון שאכילתו עיניו חשיבה כל דמפיש באכילה ושתייה טפי עדיף, ולכאורה משמע מזה שבכל חתיכה שייך שמקיים עיניו, וממילא כל כמה שאוכל יותר שייך לומר שמקיים יותר דין עיניו, שהרי בכל חתיכה יש קיום עיניו, וצ"ע.

והנה מעיקר הדין נראה לכאורה שגם אם יאכל קצת רק בסוף היום יצא יד"ח, וגם אם יאכל רק בסעודה המפסקת יוצא יד"ח, וזה כמו אדם שמניח תפילין או תוקע בשופר לפנות ערב שיוצא יד"ח, וכמו"כ גם במצה בפשטות כשאכל כזית אחד כבר יצא יד"ח, ורק יש מהאחרונים (במהר"ל) שחידשו שגם בכזית השני ובכל כזית שיאכל עוד שייך קיום מצוה, אמנם וודאי כשאכל בכזית אחד קיים בכך את מצות עשה של אכילת מצה, וא"כ צ"ב בגדר הדבר בכוונת הרש"י שכתב שבמצוה זו יש דין להרבות מכיוון שאכילת תשעה אני קורא עיניו.

כמו"כ יש לעיין עוד מה העניין שיש להרבות בסעודה. ואפשר י"ל עפ"י מש"כ ברש"י בד"ה ותנא דעצם עצם... והאי ועניתם בתשעה מאי עביד ליה כל האוכל ושותה וכו' והכי משמע קרא ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה, ומדאפקיה קרא בלשון עיניו, לומר לך הרי הוא כאילו מתענה בתשעה. ומשמע שמצוה זו היא בבחינת הכינו עצמכם, ואמנם יש לחלק מהראשונים שס"ל שכל מצוה זו של האכילה בתשיעי שייכת רק לאדם שיכול לצום למחרת ומכין עצמו לתענית, אמנם מי שמשום חולי וכדו' אינו מתענה אין לו כלל מצות אכילה בתשיעי, ומכיוון שהוא משום ההכנה לתענית לכך יש עניין להרבות בסעודה, וצריכים לידע כמה הוא השיעור של ריבוי, והאם אדם שאכל מעט וכבר אינו מתענה האם יצא בכה"ג, ואולי צריך לומר שצריך ביום זה להרבות יותר ממה שרגיל לאכול בכל יום.

וא"כ יש לדון האם בכזית או ככותבת אחת נחשב שעדיין לא יצא יד"ח, ויצא נפק"מ בא' שנדר נדר שלא יאכל יותר מכזית א' האם נדרו יחול, שהרי מי שנדר על האכילה של ערב יום כיפור אין נדרו חל וחשיב כנודר על דבר מצוה כמו שכתב בשו"ע (אורח חיים סי' תקע ס"א) יחיד שקבל עליו תענית כך וכך ימים ואירעו בהם שבתות וימים טובים או ראש חדש חנוכה ופורים או ערב יום הכיפורים אם קבלו בלשון קבלת תענית בעלמא אינו צריך התרה וכו', וא"כ יש לדון באופן שנדר שלא יאכל ב' כזיתים, האם גם לגבי הכזית שני נחשב כך.

ואפשר י"ל דהנה האוכל ביוהכ"פ דבר פשוט הוא ששייך חיוב כרת בכל כותבת, ואפי' שלאחר שאכל קצת ובין כך אינו מתענה אעפ"י כ שייך כרת ואין שום שאלה בזה, ולגבי נדר מצינו (שו"ע אורח חיים סימן תקסח) שאם נדר להתענות יום א' או שני ימים וכשהתחיל להתענות שכח ואכל כזית איבד תעניתו וחייב לצום יום אחר, (ויעו"ש מש"כ ברמ"א שחילק בין יום זה ליום סתם) והיינו משום שלאחר שאכל כבר אינה תענית, ואעפ"י כ לגבי יוהכ"פ וודאי ששייך איסור בכל שיעור שאוכל, וממילא י"ל שאם התורה השוותה את דין אכילת התשיעי לעיניו של יוהכ"פ כמו דאיתא בגמ' כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי, ממילא י"ל שכמו שבעשירי שייך איסור בכל שיעור שאוכל ומסתמא שאין הבדל בין השיעור הראשון שאוכל לשאר ואותו איסור יהיה בכלום, כמו"כ י"ל ששייך קיום מצוה באכילת התשיעי בכל שיעור שאוכל.

עוד צ"ע דהנה בגמ' איתא כל האוכל ושותה ובמחבר לא כתב כן ולא הזכיר שותה, וצ"ע האם השותה לבד יצא יד"ח שהרי אינו נחשב בכך שנתענה ביום זה, והאם נימא שמצוה זו היא דווקא באופן שאוכל ושותה ובלי זה עובר על דאורייתא ואפילו שכבר אינו נחשב שהתענה, וצ"ע.

חשוקי חמד יומא דף פא עמוד ב**האוכל ושותה בתשיעי**

החזון יחזקאל, שוחרר בסעודה המפסקת, ובמקום לאכול, הניח תפילין שאלה. בספר "מלך ביופיו" (תולדות חייו של מרן הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל) מסופר שהוא שוחרר מכלאו במוסקבה בערב יוה"כ פ' תרצ"ב, הוא הגיע לביתו בערב היום, כשבני המשפחה סיימו כבר לאכול את ה"סעודה מפסקת". את הרגעים המועטים שנותרו עד סמוך לשקיעת החמה, הוא ניצל לא לצורך אכילה, כי אם כדי לקיים את המצוה של הנחת תפילין, אחרי שבבית כלאו לא התירו לו הרשעים לקיים דתו, והטוטפות היקרות נלקחו ממנו, בתואנה שהוא עלול לחנוק את עצמו ברצועות הקדושות, ע"כ. ומעתה נדון מה דינו של אדם שלא טעם מאומה במשך היום ט' בתשרי, ולפנות ערב נזדמנו לפניו מזון לטעום לפני הצום או תפילין, ולא יכול לקיים את שניהם במה יבחר, במצות אכילה בערב יוה"כ, או במצות הנחת תפילין, [אין ראייה מהמסופר לעיל, כי יתכן שטעם במשך היום?]

תשובה. לכאורה מצות תפילין עדיפה, מכיון שיש אומרים שהמצוה לאכול בערב יום הכיפורים היא רק מדרבנן, כמבואר בשו"ע (או"ח סימן תקע ס"ג), ואילו מצות תפילין ודאי שהיא מהתורה. ואפילו אם החיוב לאכול בערב יום הכיפורים הוא חיוב מהתורה, וכמו שכתב המשנ"ב (שם ס"ק יד), מכל מקום אין מצוה זו מפורשת בתורה, כמו מצות תפילין, שהרי היא רק נלמדת מדרשה, ומצוה מפורשת עדיפה, כמבואר בדובב מישרים (ח"ג סימן פב) על פי התוס' במסכת יבמות (דף ז ע"ב ד"ה ואמר), [ויעו"ש שהקשה בשם בנו, קושיה על יסוד זה, ועיין מש"כ לעיל דף לד ע"א בענין עבר בשגגה על אב מלאכה ותולדה ואין לו מעות בשביל שני קרבנות]. ויעוין בדרשות הר"ן (דרוש ה) שכתב שאף שכל גזרות דרבנן, עובר בעשה ול"ת, מ"מ מצוות עשה חמורה יותר, כי כתובה מפורש. וב"ט תורה" יומא דף לד ע"ב ובקונטרס דברי סופרים, הוכיחו כן ממסכת זבחים (פרק י"ב) דחטאת קודמת לאשם, מפני שדמה ניתן על ד' קרנות ויסוד, ובתוי"ט כתב אף דגם אשם צריך יסוד, בחטאת מפורש היסוד בתורה, לעומת האשם שאינו מפורש. וכך משמע מתוס' קדושין (דף טו ע"ב ד"ה אמר קרא) ומיומא דף מד ע"א (ד"ה מאי).

ואעפ"י שאם לא יאכל בסעודה המפסקת יצטרך לאכול ביוכ"פ, והרי יום הכיפורים חמור יותר מתפילין, שהאוכל ביום הכיפורים ענשו כרת, משא"כ תפילין, בכל זאת יתכן שאין לנו אלא מה שלפנינו והיא מצות הנחת תפילין, ואם כשיגיע יום הכיפורים יהיה אנוס, ויצטרך לאכול בגלל פקוח נפש, יאכל. וראיה לכך מדברי השדי חמד (מערכת יום הכיפורים סימן א אות י) שדן מה דינו של אדם שאם יצום בצום גדליה לא יוכל לצום ביום הכיפורים. מה יעשה באיזה צום יבחר? והביא חבל נביאים הסוברים שיצום בצום גדליה כי היא המצוה העומדת לפנינו, ואין מעבירין על המצוות, ואעפ"י שצום גדליה היא רק מצוה מדרבנן. אך יש לחלק דלאכול בצום גדליה [לאדם בריא] הוא חטא, ואסור לאכול כדי שיוכל לצום, הגע עצמך האם מותר לאכול בשר עוף בחלב כדי שיהיה לו כח לצום ביוכ"פ?! אבל להניח תפילין היא מצוה, וכעת עומדת לפנינו גם מצות יום הכיפורים וגם המצוה לאכול בערב יוה"כ, ואם יניח תפילין לא יוכל לקיים ועניתם את נפשתיכם, אולי בכה"ג עדיף שיאכל כדי שיוכל לקיים את מצות העינוי העומדת לפנינו. עוד יש לדון על פי דברי הח"י אדם (כלל סח ס"א, ציינו המשנ"ב סימן צ ס"ק כח) שכל מה שחוטפים את המצוה הקלה יותר, היינו דוקא כשהמצוה החמורה תגיע לידו לאחר כמה ימים, אבל אם באותו יום [או מהלילה עד הבוקר], תגיע לידו המצוה החמורה יותר, יש לו להמתין ולא לקיים את המצוה הקלה, כדי שיוכל לקיים את המצוה החמורה. ואם כן בנידוננו שהמצוה של עינוי ביום הכיפורים תגיע מיד למחרת אולי יש להעדיף לקיים מצוה זו, אפילו שמצוות תפילין מונחת לפנינו קודם, וצ"ע.

לאכול בערב יום הכיפורים או להתפלל מנחה עם הוידוי שאלה. העומד חצי שעה לפני השקיעה ובידו להתפלל מנחה עם הוידוי, ובאפשרותו גם לאכול סעודת ערב יום הכיפורים, שניהם אין בידם לעשות במה יבחר?

תשובה. הנה בדין אי אכילה בערב יום הכיפורים הוא דרבנן או דאורייתא כתב בזה השו"ע (סימן תקע ס"ג) שתי דעות, ובמשנ"ב (ס"ק יד) כתב דהמג"א והגר"א הכריעו דהוא דאורייתא, וכן סתם במשנ"ב (סימן תרד סק"א), ולפי"ז דוחה מנחה שהיא מצוה מדרבנן, אך אם יכול יתוודה קצת קודם הסעודה. ועוד נראה דגם לסוברים שהמצוה לאכול בערב יום הכיפורים היא מדרבנן, בכל זאת היא עדיפה מתפילה, מאחר ותפילה ישנה בתשלומים, ומטעם זה נראה דאם אין לו אפשרות לאכול בערב יום הכיפורים, אלא קודם מנחה שמתר.

כ"ג, ל"ב. ועניתם את נפשתיכם
בתשעה לחדש וגו'.

א הנה חז"ל [ברכות דף ה' ע"ב] דרשו
מלשון הכתוב שכל האוכל ושותה בערב
יוה"כ מעלה עליו הכתוב כאילו התענה
חשיעי ועשירי, ועיי"ש. ועיין בטור [סי'
תר"ד] שהוסיף: פירוש כאילו נצטוה
להתענות בשניהם עכ"ל. ונראה שטמון כאן
הגדר דתענית יוה"כ, והיינו שהקפידה

התורה שהעינוי של יום העשירי צריך
להתחיל מהיום התשיעי, כלומר שצריך
לאכול ביום תשיעי קודם סוף היום ולהפסיק
ומאכילתו מבעוד יום ולהתחיל העינוי, דהא
אם מאיזה טעם שהוא לא היה אוכל כשירד
היום אי"ב לא ניכר הענוי, ולכן צותה התורה
לאכול ביום חשיעי ולהפסיק לאכול קודם
הלילה. ולפי"ז יוצא שהאכילה וההפסק הם
אחלק מהתענית, והסעודה המפסקת תחילת
התענית היא, ולכן נחשב האוכל בתשיעי
כאילו התענה בתשיעי ובעשירי, ודו"ק³⁴.

